

УДК 821.5521:82-32

АННА СИДОРЕНКО, ЯНА КРАВЧЕНКО

м. Запоріжжя

annasydorenkopost@gmail.com, yana_kr@yahoo.com

ЖАНРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯПОНСЬКОЇ СЕЦУВА В ТВОРЧОСТІ РЮНОСКЕ АКУТАГАВИ (НА ПРИКЛАДІ НОВЕЛИ «МУКИ ПЕКЛА»)

У статті аналізується характер трансформації елементів поетики традиційного японського жанру сецува в новелі Акутагави «Муки пекла». Досліджується специфіка вираження авторської позиції засобами синтезування традиційного дидактизму сецува із різноманітними формами психологічної характеристики. Встановлюються способи поєднання традиційних елементів жанру східної літератури (дидактичні сентенції, мотив покарання долею, недомовленість) із засобами західноєвропейської поетики, зокрема прямими і непрямими формами психологізму, завдяки чому відбувається трансформація і осучаснення жанру сецува в творчості Акутагави.

Ключові слова: поетика, сецува, дидактизм, психологізм, принцип недомовленості.

Рюноске Акутагава (1892–1927) – видатний японський письменник, творчість якого позначена специфічним синтезом східної та західної поетики. Однією з провідних ознак творчого методу Акутагави є використання художніх елементів традиційних жанрових форм японської літератури і фольклору. Це стосується зокрема характеру творчого переосмислення письменником середньовічного жанру японської літератури – сецува.

Сецува як літературний жанр вперше з'явився на межі VIII–IX століть. Генетично він пов'язаний із китайською літературною традицією. Першою япономовною літературною пам'яткою сецува вважаються «Записи про японські дива» («Ніхон рьоікі»), створені монахом Кьокаєм. Художньою метою сецува була пропаганда буддизму. Нею зумовлений і провідний сюжетний елемент сецува – зображення реалізації принципу «карми та відплати» на прикладах з життя різних людей, зокрема монахів. Існували певні стійкі мотиви, за якими будувався сюжет сецува. Наприклад, син замолював гріхи матері біля її труни п'ять років, потім його матір отримала пробачення і в чоловічій подобі потрапляла до раю (диво молитви) або силою молитов люди могли викликати дощ і рятувати врожай від посухи.

З часом почали виділятися внутрішньо-жанрові різновиди сецува: легенди, притчі, новели, казки. З XII століття жанр втрачає

повчальний тон. Саме з цього часу, як стверджують сучасні дослідники-японісти, сецува поділяються на буддистські та небуддистські. До першої категорії відносяться розповіді, основною темою яких була карма та відплата. Зокрема, серед усталених мотивів відплати найпоширенішими були такі: 1) люди, які завдавали шкоди монахам та релігійним подвижникам, були приречені на смерть; 2) у того, хто злословив на монахів, викривлявся рот; 3) той, хто позичає з храмової скарбниці і не повертає борг, перетворюється на бика або відправляється до пекла; хто дурною роботою доводить до смерті або вбиває тварин, отримує злу відплату або гине; хто не виявляє синівської вірності, гине. Приклади доброї подяки також поширені в сецува: 1) людина, яка вклоняється будді Шакья-муні або читає сутру, уникає небезпеки в морі або благополучно вибирається з ями; 2) людина, яка шанує будду Якусі, виліковується від недуги; людина, яка відпустила тварину на волю, рятується від пожежі або воскресає після потрапляння в пекло; 3) людина, яка вклоняється статуї Міроку, Каннон або Кісьо-Тенньо, знаходить щастя або багатство [4, 9]. До небуддистських сецува відносяться розповіді, пов'язані з соціально-політичним життям Японії, що часто також носили пропагандистський характер.

У XVI столітті оригінальний жанр починає занепадати і зазнає трансформацій.

Наприклад, у збірці «Сінтосю» сецува виступає як вираження вже синтоїстських, а не буддистських ідей, через що порушується оригінальна ідея функціонування жанру [2, 5].

На сьогодні середньовічний жанр сецува є широко дослідженим як на батьківщині, так і в європейському літературознавстві. Серед авторитетних робіт – дисертація Д. Кікнадзе «Удзі сюї моногатарі» як джерело з духовної культури Японії епохи Хейан (794–1185)» [2] і дослідження Г. Свиридова «Японська середньовічна проза сецува» [5]. Формулюючи своєрідність естетичної сутності сецува, Д. Кікнадзе дає такі визначення жанру: 1) проповідницькі розповіді; 2) розповіді про плітки / балачки [2, 22]. Г. Свиридов визначає сецува як «дидактичну оповідь» [5, 7]. Харуо Ширане називає сецува не інакше як «анекдоти» [7, 268]. Єдиного жанрового визначення сецува на сьогодні не існує, проте дослідники одностайно визнають наявність елементів поезики цього традиційного жанру в літературі подальших епох. В даній роботі буде розглянуто трансформацію дидактичних елементів сецува та їх поєднання із засобами психологізму в оповіданні Рюноске Акутагави «Муки пекла».

В основу сюжету новели «Муки пекла» покладено фабулу одного з класичних зразків сецува – «Про те, як живописець Йосіхіде радів, дивлячись на свій палаючий будинок». В сецува мова йде про живописця Йосіхіде, дім якого згорів разом із дружиною і дітьми. Люди співчували нещасному, але він, замість розпачу, дивився на полум'я і дякував Будді. Завдяки пожежі митець нарешті зрозумів, як має бути зображене полум'я. Адже багато років до цього в нього не виходило зобразити вогняну стихію дійсно реалістично.

У творі Акутагави Йосіхіде постає придворним художником, якого вважають дивним, але визнають, безперечно, талановитим. Таємниця його творів у тому, що він писав лише те, що бачив на власні очі. Художник вже мав досвід зображення полум'я на картині «Йодзірі Фудо» (до речі, в сецува «Фудо мьоо» Йосіхіде лише збирається його намалювати). Отримавши від Його Світлості замовлення намалювати муки пекла, Йосіхіде поскаржився, що не може зобразити того, чого

не бачив, і просить князя підпалити на його очах карету з придворною дамою. Князь задовольняє прохання, але у кареті не просто придворна дама, а донька Йосіхіде. Батько вражений побаченням, але згодом його погляд змінюється на відверте захоплення, адже він нарешті побачив справжні муки і усвідомив, як вони мають бути намальовані.

В оригінальному сецува Будда постає розпорядником людської долі. Якщо він зробив так, що дім Йосіхіде згорів, отже той напише геніальну картину і «буде в мене ще сотня таких будинків» [3]. Хоча, насправді, Будда його і покарав за готовність пожертвувати найдорожчим заради естетичної насолоди від побаченого.

Акутагава розвинув цю ідею, розкривши в новелі проблему поведінки людини в ситуації вибору між довершено естетичним і моральним. Художник Йосіхіде зробив вибір на користь мистецької довершеної – будь що намалювати замовлену володарем завісу. Але нехтування мораллю призвело його до неможливості існування і зрештою подальшого самогубства. При зображенні цього конфлікту письменник робить акцент не на дидактизмі, а на психологізації оповіді. Автор детально відтворює боротьбу почуттів Йосіхіде – жах, від того, що в кареті його донька, і одночасно захоплення від побаченого видовища: «Ёсихиде как будто окаменел перед этим огненным столом... Но странная вещь: он, который до тех пор как будто переносил адскую пытку, стоял тепер, скрестив руки на груди, словно забыв о присутствии его светлости, с каким-то непередаваемым сиянием самозабвенного восторга – на морщинистом лице. Можно было подумать, что его глаза не видели, как в мучениях умирает его дочь. Красота алого пламени и мятущаяся в огне женская фигура беспредельно восхищали его сердце и поглотили его без остатка» [1, 140]. При цьому письменник не виражає власну думку, а вводить в оповідання персонажа-спостерігача – жінку, що жила при дворі і була свідком цієї історії від самого початку. Така опосередкована форма відтворення переживань сприяє об'єктивізації оповіді і уникненню авторського моралізування: «Лицо Ёсихиде я не могу забыть до сих пор. Он

хотел было не помня себя броситься к карете, но в тот миг, когда вспыхнуло пламя, остановился и, вытянув вперёд руки, впивающимся взглядом смотрел туда, не отрываясь, точно его притягивали дым, окутавший карету» [1, 137]. Тож такий вибір приречений на поразку, ось що підкреслює в цьому творі Акутагава, адже творцю важко налагодити баланс між мистецькими амбіціями і моральними нормами.

Психологізації оповіді сприяє також введення мотиву пророчого сну. За кілька днів до того, як в кареті було спалено доньку, Йосіхіде наснилося, що до нього прийшов старий чоловік, який покликав його до пекла, адже там на нього чекає донька: «Она ждёт, садись в экипаж... садись в этот экипаж и приезжай в ад!» [1, 126]. Сон як художній прийом завжди виражає щось суттєве, він визначає подальший розвиток подій. В даному випадку сон був попередженням для Йосіхіде.

Оригінальний жанр сецува позбавлений форм психологічної характеристики. Акутагаві вдалося не лише переосмислити традиційний сюжет, а і за допомогою засобів психологізму представити власне бачення проблеми. Письменник синтезував прямі форми психологізму із притаманною японській художній словесності недомовленістю. Традиційний для східної поетики прийом недомовленості реалізується в фіналі оповіді: «Закончив картину на ширмах, он в следующую же ночь повесился на балке у себя в комнате. Вероятно, потеряв единственную дочь, он уже не в силах был больше жить» [1, 140]. Мотив самогубства Акутагава залишає незрозумілим, лише припускаючи, що, можливо, причиною стала втрата доньки.

В оповіданні Акутагава також розвиває ідею «мистецтва заради мистецтва», немає нічого важливішого для творця, окрім його творів та бажання зробити їх бездоганними. Про цей феномен у творчості Акутагави писав А. Стругацький в роботі «Три відкриття Акутагави Рюноске», використовуючи слова самого письменника: «Життя людини не варте навіть одного рядка Бодлера»; ефемерне життя людини – ніщо перед шедевром, який житиме вічно [6, 16]. Тож, як бачимо, Акутагава взяв за основу традиційний сюжет,

вклавши в нього ідею, що хвилювала його протягом усього творчого шляху: життя людини і мистецтво, естетика і мораль.

Варто зазначити, що, як і в сецува, в новелі «Муки пекла» згадується Будда. Але Будда вже не є тією всеохоплюючою силою, в яку треба вірити заради власного блага. В новелі Акутагави Будда перетворюється на символ влади. Князя Хорікава, замовника завіси з муками пекла, який і посадив в карету доньку Йосіхіде, порівнювали із Буддою і вважали його намісником на Землі: «Вот какое могущество было у его светлости, так что неудивительно, что народ во всей столице – стар и млад, мужчины и женщины, когда заходила речь о его светлости, говорили о нём, как о живом Будде» [1, 117]. Хорікава карає Йосіхіде за те, що той заради мистецтва готовий вбити людину. А оскільки величність Хорікави порівнювали з величністю Будди, ніхто не сумнівався в його справедливості. І найважливішим є те, що Акутагава говорить про це в тексті новели: «Однако помышления его светлости клонились совсем к другому: он хотел проучить злого художника, который ради своей картины готов был сжечь карету и убить человека» [1, 139]. Але Акутагава робить акцент на іншому, подальшу долю Йосіхіде визначає саме князь Хорікава, «намісник Будди на Землі», і такий елемент в сюжеті не позбавлений дидактичності. Автор зберігає цей елемент, як здобуток сецува, але підкреслює, що небесна кара не може зрівнятися з тією карою, яку людині приносять її власні переживання.

Акутагава уникає моралізаторства. В цьому найвиразніша жанрова трансформація сецува, його основна ідея перестає бути повчальною, а традиційний сюжет використано з метою аналізу популярної концепції «мистецтво заради мистецтва». Тому можемо говорити про моралізування, втілене засобами психологізації оповіді. З одного боку, Йосіхіде був покараний за свою жорстокість, виправдану відданістю мистецтву. З іншого, він не пережив смерті рідної доньки, яка загинула через його провину. Автор цим підкреслює, що одне не може бути без іншого, не може людина здійснити самогубство лише через те, що покарана вищими силами.

Отже, здійснений аналіз свідчить, що жанрові ознаки сецува в творчості Рюноске Акутагави є продуктивними. Письменник здійснює синтез традиційних елементів жанру східної літератури (дидактичні сентенції, мотив покарання долею, недомовленість) з європейськими засобами поетики (прямими і непрямыми формами психологізму), завдяки чому відбувається трансформація і осучаснення жанру.

Список використаних джерел

1. Акутагава Рюноске Муки ада / Рюноске Акутагава. — М. : Художественная литература, 1974. — С. 117—140.
2. Кикнадзе Д. Г. К вопросу проблематики жанра сецува на примере «Удзи Сюи Моногатари» [Електронний ресурс] / Д. Г. Кикнадзе // Кюнеровский сборник: Материалы Восточноазиатских и Юго-Восточноазиатских исследований. Этнография, фольклор, искусство, история, археология, музееведение. 2008-2010. — СПб. : МАЭ РАН, 2010. — Вып. 6. — С. 127—134.

3. О том, как живописец Ёсихидэ радовался, глядя на свой горящий дом [Електронний ресурс] // Библиотека всемирной литературы. Серия первая. Том 18. Классическая проза Дальнего Востока под ред. В. Санович, С. Чулков. — М. : Художественная литература, 1975. — 896 с. // Режим доступа: <http://mifolog.ru/books/item/f00/s00/z0000015/st178.shtml>.
4. «Рассказы, собранные в Удзи» («Удзи сюи моногатари»), XIII в. [Електронний ресурс] // Письменные памятники Востока. — 2011. — № 1 (14). — Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Japan/XIII/1200-1220/Udzi_sui_monogatari/text1.phtml.
5. Свиридов Г. Г. Японская средневековая проза сецува / Г. Г. Свиридов. — М. : Наука, 1981. — 234 с. : Библиогр.: с. 229—231.
6. Стругацкий А. Н. Три открытия Акутагава Рюноске / А. Н. Стругацкий А. Н. — М. : Художественная литература, 1974. — С. 5—24.
7. Shirane Haruo The Heian Academy: literati culture from Minamoto no Shitagō to Ōe no Masafusa / Haruo Shirane // The Cambridge History of Japanese Literature. — Cambridge: Cambridge University Press, 2015. — P. 268—279.

ANNA SYDORENKO, YANA KRAVCHENKO
Zaporizhzhia

THE GENRE TRANSFORMATIONS OF JAPANESE SETSUWA IN WORKS OF RYUNOSKE AKUTAGAWA (IN THE CONTEXT OF THE SHORT STORY «HELL SCREEN»)

The nature of transformation of the poetics' elements of traditional Japanese genre setsuwa in the short story of Akutagawa «Hell Screen» is analysed. The specificity of the expression of author's position through synthesizing of the traditional didacticism of setsuwa with direct forms of psychological characteristics is researched. The ways of combinations the traditional setsuwa elements of eastern literature (didactic maxims, motive of punishment by the fate, understatement) with the methods of westeuropean poetics, namely direct and indirect forms of psychologism, are determined, such that the transformation and modernization of the genre setsuwa in Akutagawa's works are arised.

Key words: poetics, setsuwa, didacticism, psychologism, principle of understatement.

АННА СИДОРЕНКО, ЯНА КРАВЧЕНКО
г. Запорожье

ЖАНРОВЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ЯПОНСКОЙ СЕЦУВА В ТВОРЧЕСТВЕ РЮНОСКЕ АКУТАГАВЫ (НА МАТЕРИАЛЕ НОВЕЛЛЫ «МУКИ АДА»)

В статье анализируется характер трансформации элементов поэтики традиционного японского жанра сецува в новелле Акутагавы «Муки ада». Исследуется специфика выражения авторской позиции посредством синтезирования традиционного дидактизма сецува с прямыми формами психологической характеристики. Устанавливаются способы объединения традиционных элементов жанра восточной литературы (дидактические сентенции, мотив наказания судьбой, недосказанность) со средствами западноевропейской поэтики, а именно прямыми и непрямыми формами психологизма, благодаря чему происходит трансформация и осовременивание жанра сецува в творчестве Акутагавы.

Ключевые слова: поэтика, сецува, дидактизм, психологизм, принцип недосказанности.

Стаття надійшла до редколегії 03.09.2017